Venstres program

Taler
Gunnar Knudsen

Dato
25 august 1918

Omstendigheter
Foredrag i Skien

Naar jeg nu mindes, hvad der er passert siden forrige valg, saa er det et tidsrum i verdens historie, som er i høi grad bemerkelsesværdig. Der er ingen periode i verdens historie, som har været saa rik paa begivenheter som disse tre aar. Ingen tænkte sig dengang - det vover jeg at paastaa - at krigen skulde fremdeles rase i 3 aar derefter, og dog gjør den det. Og ikke det alene, men forholdet er det, at det er desværre umulig for noget menneske at si, hvad tid den slutter. Hele menneskeheten sukker efter fred, ikke alene de krigførende, men ogsaa de nøitrale, og jeg kan gjerne si: det underlige er, at det synes, som om begge de krigførende parter er enige om at ville kræve ordninger ved den endelige fred, som blir av den beskaffenhet, at en saadan krig for fremtiden, for al fremtid, skulde være utelukket. Man skulde jo saaledes tro, at der kunde være fælles basis for en avslutning av denne forfærdelige krig. Denne fælles basis er dog endnu ikke fundet. Vi faar nære det haab, at det er sidste gang, at ialfald det norske folk gaar til valg under krigens tegn. Det har lykkedes at holde Norge utenfor krigen i disse 3 aar, uagtet vi har hat den rasende utenfor vor dør, og jeg kan gjerne si, indenfor vor dør, av og til. Det har været forbundet med ikke litet vanskeligheter at holde denne nøitrale stilling, men det har som sagt hittil lykkes ved samarbeide mellem regjering og storting. Regjeringen staar ikke alene om det spørsmaal. I disse vigtige og store spørsmaal forhandles der med stortingets tillidsmænd - en komite, som blev nedsat efter regjeringens forslag for 2 aar siden. Dette samarbeide har gaat særdeles godt, og jeg tror nok, det tør siges, at det har været et meget nyttig samarbeide. Hvorvidt det vil lykkes fremtidig at bevare vor stilling uberørt saa at si, ialfald utenfor de avgjørelser, som finder sted med vaaben, se, det er det ikke mulig for noget menneske at si. Det eneste sikre er, at der er fuld enighet her i vort land om, at vi maa gjøre, hvad dermed rimelighet kan gjøres med bevarelsen av vort lands selvstændighet og vort lands ære, for at holde os utenfor denne forfærdelige heksedans.

Krigens indflydelse paa forholdene her i Norge har været mangfoldige. Paa mange maater har den jo bragt landet fordel, det kan ikke negtes. Store indtægter - er flydt ind til landet, og landets næringsveie har i det store og hele gaat særdeles godt. Arbeidsløshet har ikke eksistert, tvertom, der er stor rift efter arbeidskraft, guldflommen har skapt mange nye bedrifter, og den omstændighet at landet har set sig nødt til at søke at bli selvhjulpet paa mange omraader, hvor det før var avhængig av utlandet, har gjort, at der er kommet istand mange nye anlæg. Alt det der har foranlediget, at nogen arbeidsløshet har der ikke været tale om. Men ved siden derav er der sterke skyggesider.

Dyrtiden.

Vi har en dyrtid her i landet, som landet aldrig nogensinde har set, Hungersnød har vi sluppet. Vi har faat saapas tilførsler, og landets egen produktion er øket saapas, at hugersnød har vi sluppet til dato, og vi faar vel si: vi har grundet haab om, at vi skal slippe det. Vi har faat en overenskomst med ententen, som sikrer vore tilførsler. Jeg vil forøvrig lægge til det, som burde være selvsagt i denne tid, at man kan, saalænge denne verdensufred varer, ikke stole paa nogen ting sikkert andet end det, man har inden landet selv. Men som sagt, vi har al grund til at tro, at vi skal faa de tilførsler, som er os sikret efter denne overenskomst med Amerika, som jo alle kjender - den har været offentliggjort. Overenskomsten gjælder først og fremst korn og mel, men den gjælder ogsaa forstoffe. Jeg nævner det - for det er jo et spørsmaal som er meget sterkt oppe i menneskenes sind her, især i jordbruksdistrikterne -at baade av mais og linkaker og bomuldsfrøkaker, som er vigtige forstoffe for kreaturene, fæ i det hele tat, skal vi faa betydelige kvanta, meget mere, end vi nogensinde har været vant til at faa -200 000 tons. Før krigen var det omtrent 80 000 tons. Men da hadde man ved siden derav avfaldsmelet fra møllerne. Naar møllerne maler landsmel eller sammalt mel, saa falder der jo næsten ikke noget avfald. Derfor har vi istedetfor avfaldet altsaa faat adgang til at hjemføre saa store kvanta av mais og andre forstoffe. Denne import er kommet delvis igang, ikke i fuldt saa god gang endnu, som den skulde, men den er paa god vei, og vi har et betydelig antal dampskibe nu, dels paa vei ned til La Plata efter maisen og dels paa vei derfra, saa i løpet av høsten faa vi meget betydelige kvanta av mais ind i landet.

Misnøie.

Jeg nævnte dyrtiden. At dyrtiden har skapt misnøie, det er meget naturlig. Det er saa hele verden over. Dyrtiden er foranlediget først og fremst derved, at produktionen rundt omkring i hele verden er gaat saa sterkt tilbake - jeg mener produktionen av det som menneskene trænger. Ti forholdet er jo det, som vi alle vet, at størsteparten av disse krigførende landes mandlige ungdom og tildels ogsaa den kvindelige er optat dels med at slaa hverandre indbyrdes ihjæl og dels med at producere kampmidler. Derfor er det ikke det mindste rart i, at her blir for litet varer. Det er meget naturlig, at det maa bli resultatet, og jeg kan gjerne si, det er heller rart, at det ikke er blit tilfældet i større utstrækning, end det virkelig er, en saadan vareknaphet medfører altid spekulation, det er erfaringen, og spekulationen kjæmpes der mot i alle lande. Krigen mot spekulanterne har ogsaa været ført her i landet, men der er misnøie med, at den ikke har været ført ihærdig nok. Jeg skal ikke si andet om det, end at vi i denne tid har skapt en hel række med nye administrationer, som er beregnet paa den nye tid og blandt andet ogsaa paa bekjæmpelse av spekulanterne. Vi har disse to prisraad, som i første række har hat at passe paa prisene. Jeg vil ikke benegte, at disse nye administrationer ikke altid har været fuldkomne i sit arbeide, men det er en erfaringssætning i alle lande, og som der ikke er det mindste rart i. Ved enhver ting, som skal skapes fra nyt av, især i en tid, da der mangler, kan man gjerne si, baade mennesker og andet materiel, er det ikke let at faa en tilfredsstillende administration istand i en fart. Det vil knirke. Jeg tænker, dere vet av erfaring rundt omkring i kommunerne, hvor dere har provianteringsraad og næringsnævnder, at der er vanskeligheter med at skape noget nyt. Men eftersom tiden gaar, saa gaar naturligvis arbeidet bedre, og skal krigen komme til at vare, saa vil naturligvis ogsaa arbeidet komme til at gaa bedre.

Naar man vil lægge skylden for dyrtiden over paa regjeringen, som jeg jo har set, at det gjøres fra oppositionens side, saa er der ikke mere at si om det, end at jeg synes, det er et tarvelig utslag av oppositionen. Enhver burde vite det, at hvilken regjering man end hadde hat, saa hadde der været gjort feiltagelser, og de ordninger som træffes, er ikke fuldkomne. Socialisterne, som jo mener at det i første række skulde være dem, der bedst var skikket til at bekjæmpe spekulationen, de er de ledende inden flere av vore baade by- og land-kommuner. Saavidt jeg har set, er socialisternes styre i disse kommuner ikke synderlig anderledes, end det er i de kommuner, hvor de har et almindelig styre av de andre partier. Jeg har ikke set synderlig forskjel paa det, og jeg føler mig ganske forvisset om, at dersom vi hadde hat en socialistisk regjering her i landet, vilde man hat misnøien og klagerne ganske som man hører dem nu. Klagerne

gjælder naturligvis først og fremst, at der kommer nye ting, menneskene er misfornøiet med, at de ikke faar sine behov tilfredsstillet, eftersom de er vant til. Det nye er i og for sig nok til at skape misnøie. Paa den ene side klages der over, at staten har overtat en hel del av den handelsomsætning, som ellers handelsstanden og forretningsstanden har. Paa den anden side klages der fra socialisternes hold over, at staten ikke i tilstrækkelig utstrækning har overtat omsætningen og importen. Ja, det er vist rigtig nok det. Men jeg tænker, resultatet av disse gjensidige klager blir, at de ophæver hinanden, og at det, som er gjort, svarer til hvad der er gjort i de fleste andre lande. Det er det, som man under omstændigheterne forsvarlig kan gjøre. Det var nødvendig for staten at træde ind straks i begyndelsen og overta kornimporten. Det er jo ikke mere end 4 aar siden, men saa meget kan være hændt i disse 4 aar, og menneskene er glemsomme, saa dere kanske ikke husker, hvordan stillingen var, da krigen brøt ut for 4 aar siden. Da var der saa litet korn her i landet, at folk blev rædde, og de private vovet sig ikke at ta importen op. For de ansaa prisreguleringen for at være altfor usikker. Staten maatte øieblikkelig ta affære. Det blev ogsaa gjort, og situationen blev reddet, Det er jo ikke noget underlig. Den private mand kan ikke - man kan ikke vente av ham, at han skal risikere tap ved indkjøp. Hvis den private mand tror, at prisen falder, saa lar han være at kjøpe. Tror han at prisen stiger, er han ivrig til at kjøpe. Men naar vi var saa tomme for korn i august 1914, var det, fordi erfaring viser, at ny høst gir gjerne lave priser. Nu, den ting kan ikke staten indlate sig paa at spekulere i. Staten maa sørge for, at der til enhver tid er passende beholdninger av korn i landet, og det blev da gjort. Aaret efter hadde vi 1 500 000 tønder, halv anden million tønder midt paa sommeren her i landet, og det var paa grund av statens indgripen. Nu, jeg skal ikke fortape mig i detaljer. Jeg bare anfører det som et bevis for, at naar staten har overtat for en stor del disse omsætninger, saa er det paakrævet og nødvendig og for at befri almenheten for spekulationens forbandelser. For jeg erkjender det, eller jeg er enig i det, at spekulationen, og navnlig naar det gjælder de aller nødvendigste artikler, som menneskene trenger er en forbandelse. Det er desværre saa, det maa erkjendes, at profitbegjæret - jeg kan næsten si i alle samfundsklasser - er vokset og har antet former, som er formelig uhyggelige. Det er næsten en folkesygdom, og det er klart, at under disse omstændigheter befinder vi os i en farlig tid baade for landet, for hele landets befolkning, og kanske særlig for den opvoksende slegt. Og den tid som kommer efterpaa, naar alt dette skal avvikles, det kan mine damer og herrer være forvisset om, det blir en vanskelig tid. Kanske det vil vise sig, at de vanskeligheter som da maa overvindes, blir endnu større end de vanskeligheter vi har nu under krigen.

Jordbruket.

Forinden jeg slutter at gi det billede av de forløpne aar, som jeg nu paa visse omraader har oprullet for forsamlingen, saa vil jeg ikke undlate at fremholde det arbeide, som har været utført og med frugt for at faa vor matproduktion op. Navnlig gjælder dette jordbruket. Det arbeide, som der er utført av den norske bonde i disse 3 aar og navnlig iaar, det tror jeg jeg tør si er uten sidestykke i verden. Saa litet jord som vi har her i landet - det er litet i forhold til landets størrelse og det er litet selv i forhold til landets indvaanerantal - med det lille kvantum jord, vi har, saa gjælder det at utnytte den til det alleryderste, paa det mest intense maate. Naar det derfor ifjor høst blev stillet en appel til den norske bonde om at pløie op 1 million maal ny aker, saa var det en vældig opgave, og efter de resultater som nu foreligger, den opmaaling som nu foreligger, maa det siges, at det maal er i alt væsentlig naadd. Der er foretat en opmaaling for første gang her i landet, og jeg synes, at jeg i denne forsamling da det endnu er nyt, vil gi nogen ganske korte oplysninger om denne opmaalings resultat. Den har bragt os overraskelser, dels av ubehagelig art og dels av behagelig art. Den har bragt os først og fremst den overraskelse, som vi nok hadde en anelse om, at vi har endnu mindre jord her i landet end det, vi trodde at ha efter de offisielle opgaver. Efter ordbrukstællingen av 1907 skulde vi ha omtrent 11 millioner maal dyrket jord og naturlig eng. Efter den opmaaling som nu har fundet sted, har vi ikke mere end 8 1/4 million maal. Det viser sig altsaa, at de tal, som man rent skjønsmæssig har hat før, har været skjønnet altfor høit. Det er forøvrig en erfaringssætning, som man har, hvor der virkelig foregaar opmaaling leilighetsvis av private eiendomme, at der viser det sig næsten bestandig, at arealet er mindre, end eieren selv har trodd. Av korn og bælgfrugter hadde vi i 1907 1 450 000 maal. Nu iaar har vi 2 490 000 maal. Det er altsaa over en million mere, end vi hadde i 1907. Det er aker, korn, og jeg skal nævne et par tal til. Av hvete hadde vi i 1907 omtrent 42 000 maal. Iaar hadde vi 166 000. Det er steget med 300 %. Det er navnlig vaarhveten nu, som gaar sin seiersgang over hele landet. Rug er alene steget med 7 %. Byg er steget med 100 %. Havre med 55 %. I det hele tat er kornarealet stefet med 72 %. Av poteter hadde vi i 1907 346 000 maal, nu har vi 536 000, det er steget med 55 %. Det er noget, tænker jeg, som baade bymand og bonde liker at høre. Hvor stor avlingen blir iaar, det kan ingen endnu si. Det er desværre saa, at der synes at vise sig sygdom paa poteterne. Men vi faar da haabe ialfald, at det blir betydelig mere end det, vi har hat før. Men i det hele tat - jeg vil nævne det med det samme - Norge har selv efter den sidste opmaaling av

korn- og potetareal ikke mere end 1 200 maal pr. 1000 mennesker, mens de i Sverige har 3 300 maal og i Danmark 4 500. Disse tal maa man ha for øie, naar man - lit letsindig forekommer det mig - kaster uten videre frem det maal, at vi skal under normale forhold nota bene helt kornføde os her i landet. Jeg anser det ganske umulig. Det er altfor litet jord. Hvis vi faar dyrket op al den myr, og al anden dyrkbar, men udyrket jord som findes her i landet og som kan dyrkes, saa kan det hænde, at saken stiller sig anderledes, men da er vel ogsaa befolkningen større. Derimot er jeg fuldt enig i - det skal jeg komme nærmere ind paa siden - at naar nød staar for døren - saadanne forhold kan vi under den nuværende verdenskrig muligens komme til at opleve - da er det ikke haabløst, at vi kan holde hungersnøden utenfor døren ved vor egen avl. Det er ikke haabløst. Jeg vil ha git denne oversigt over det mægtige arbeide, som er gjort av landets jordbruk og jordbrukende mænd i disse aar, fordi det er et lyspunkt midt i alle disse mange mørke punkter, som forøvrig knytter sig til tiden.

Venstres program.

Jeg gaar nu over til at dvæle nærmere ved det program, som venstre har fremlagt for vælgerne iaar. Jeg vil da først citere indledningen. Det er et godt konsentrert uttryk for venstres politik i denne tid. Den lyder saaledes: "Tidenes alvor kræver, at vi fremdeles sætter al vor kraft ind paa at trygge landets politiske og økonomiske frihet og selvstændighet og at gjøre det selvbjerget, saa langt dets naturlige hjælpekilder rækker. De skadelige følger, som dyrtiden og varemangelen har hat og truer med at faa for land og folk, maa søkes avbøtet ved alle de midler, som staar til raadighet - ved særlige dyrtidsforholdsregler og ved ophjælp av landets egen produktion. Haand i haand hermed fortsættes arbeidet for en national og demokratisk utvikling, for fuld aandsfrihet og større social retfærdighet paa det bestaaende samfunds grund. Ut fra dette grundsyn vil venstre i troskap mot sine traditioner opstille følgende programposter:

Utenrikspolitiken.

Første post paa programmet gjælder utenrikspolitikken. Jeg skal ikke referere den i sin helhet, jeg anser ikke det nødvendig, men jeg skal referere det, som jeg anser vigtigst av den.

I det hele tat er det ikke min hensigt at gaa gjennem hele programmet, det vilde gjøre dette foredrag altfor langt, og jeg kan ikke gjøre krav paa tilhørernes

taalmodighet i den grad. Men jeg tar de vigtigste poster og særlig dem, hvorom der er vakt strid, og som jeg derfor gaar ut fra vækker størst interesse. Begyndelsen av post 1 lyder saaledes : "Vor utenrikspolitik maa stille sig som opgave at slutte sig til arbeidet for en organisation mellem staterne, som trygger retten i fremtiden, skaper en varig fred og saaledes muliggjør en sterk begrænsning av forsvarsbyrderne eller en samtidig mellemfolkelig avrustning. Indtil det kan ske, søker Norge at træffe avtaler med andre land om skilsdom (voldgift) i alle tvistemaal". Her pekes paa det, jeg allerede har uttalt mig om, denne organisation efter krigen, en nationernes liga, hvorom den forhenværende engelske utenriksminister sir Edward Grey har utgit en brochure, og hvorom ogsaa præsident Wilson i Amerika har uttalt sig og endvidere mange fremragende statsmænd i de forskjellige krigførende lande. Der er et stigende krav, specielt hos de krigførende, om at man maa finde former, som kan hindre, absolut hindre en krig som den, nu snart sagt hele menneskeheten staar i. Det er et skjønt, og det er et herlig maal, som selvfølgelig vi smaa nøitrale stater gjerne baade paa grund av maalet selv og paa grund av vor egen interesse slutter os til og arbeider for.

Det skulde ikke være formeget forlangt av en fremadskridende kultur og en stigende oplysning, at tvistigheter mellem nationerne kunde avgjøres efter retsprinciper av en retfærdig domstol likesaavel som tvistigheter mellem den enkelte. Det er forbudt de enkelte at ta sig tilrette; det er forbudt og der er straf forbundet med at ta sig tilrette - en retfærdig dommer skal avgjøre tvistigheter mellem menneskene. Saa langt synes det, at vi burde være kommet, saalangt som vi forøvrig er kommet i civilisation og i kultur, at ogsaa tvistigheter nationerne imellem kunde avgjøres efter retfærdige principper av en domstol og ikke med vaaben. Det er det, som praktisk talt hele menneskeheten nu forlanger og venter som resultat av denne krig, og det tror jeg da, vi faar si, at kunde det bli resultatet av krigen, saa var et saadant resultat ikke for dyrt kjøpt. Jeg skal kanske i denne forbindelse nævne, at der har været og tildels endnu er krav om, at de nøitrale stater skal søke at mægle fred mellom de krigførende. Hertil har de neutrale staters regjeringer altid svaret: Vi vil gjerne mægle fred, hvis begge parter forlanger det; men vi kan ikke gjøre noget forsøk paa at blande os op i denne krig, medmindre det ønskes fra begge sider. Og saa langt er vi endnu ikke kommet.

Forsvarsposten.

Post 2 paa programmet er forsvarsposten. Den siger: Til vern om landets fred, selvstændighet og dets nøitralitet under den nuværende krig fortsettes arbeidet med at holde vort forsvar i orden. Vaabenøvelserne ordnes saaledes, at der samtidig tages særlig hensyn til næringslivets interesser. Naar krigen er forbi, tilpasses vort forsvar efter de forhold, som da foreligger, og de fremskridt fredsarbeidet har gjort." Denne post siger, hvad man skulde tro, alle maatte være enige om her i landet, men hvad vi desværre ikke er - man skulde tro, at alle burde være saapas enige om, at vi holder vort forsvar vaakent, at vi ialfald kan undgaa at komme ind i krigen. Men socialisterne har den merkelige opfatning, at vi skal lægge vort forsvar helt ned selv nu under krigen. Jeg synes det er underlig, at virkelig folk, som er ved sine sansers fulde bruk, kan ha den slags ideer. Det er dog et faktum, hvad vi jo vet allesammen her i landet, at det gang paa gang er hændt, at vort marineforsvar - det er det, som passer vore kyster - har maattet vise fremmede krigsskibe væk fra vore kyster og har maattet blande sig op i det, hvis der er kommet et fremmed krigsskib, som har villet ta et fiendtlig handelsskib. Det har gang paa gang været hindret av vore stridskræfter. Det kræves av et land, som vil være nøitralt, og det land som vil være nøitralt, men ikke gjør noget forsøk paa at forsvare sin nøitralitet, det land blir uvilkaarlig drad ind i krigen. Det er en soleklar sak, det. Hadde vi ikke hat vort forsvar, vort nøitralitetsvern i orden, saa hadde vi været midt oppe i krigen for længe siden. Socialisterne stemte ogsaa for nøitralitetsvernet i 1914; men saa fik de ordre om ikke at gjøre det, og de har stemt mot vernet hele tiden siden. Det er forfærdelig ansvarsløst. De kan naturligvis gaa ut fra det, at de har ikke saa mange stemmer, at deres ideer kan bli gjennemført; men hvis de skulde komme i en saadan stilling, at de fik ansvaret, saa kan jeg ikke tænke mig muligheten av, at de vilde gjennemføre en saadan foranstaltning som det der i slike tider, som vi lever i nu. For det er aldeles sikkert, at vi hadde været midt oppe i krigen, dersom vi ikke hadde hat vort nøitralitetsvern i orden. - da hadde Norge blit skuepladsen for krig mellom de krigførende, og hvad det vil si, det tænker jeg, enhver kan forestille sig. Nei, vi kan takke vort nøitralitetsvern, vore sjøgutter og ogsaa dem paa land; den vakt de har holdt, for at vi har nydt fredens velsignelser til dato. Kostet har det - dog ikke saa meget, som der staar i aviserne. Der blev nævnt et beløp i Stortinget for ikke saa mange dage siden, 421 millioner kroner, og det blev opfattet som om det gjaldt utgifterne til nøitralitetsvernet og de ekstraordinære forsvarsforanstaltninger; men det er ikke saa. Nøitralitetsvernet og de ekstraordinære forsvarsforanstaltninger kostet tilsammen til 1. juli iaar omtrent 190 millioner kroner, og dem haaber vi at skulle kunne dække ved hjælp av vore skatter.

Kornposten.

Saa kommer vi til post 3 - det er kornposten og jordbruksposten; det er den vigtigste vistnok av dem allesammen iaar, for saavidt som der om denne post vistnok staar mest strid, og den foranlediger paa mange steder ialfald betydelige vanskeligheter ved valgene. Venstre fremholder der - jeg refererer ikke posten i sin helhet - det er heller ikke nødvendig - vi sier til at begynde med: "Kraftig arbeide for at faa al landets jord opdyrket og jordbrukets lønsomhet sikret. Ved den forestaaende revision av toldtariffen tilveiebringes likestilling mellom jordbruk og industri. Korntold maa ikke indføres. Utredning av spørsmaalet om anlæg for statens regning av fabrikker for kunstgjødsel. Reservelagre av korn ordnes paa betryggende maate og saaledes, at de kommer alle landsdeler tilgode. Kornavlen sikres lønsomhet baade for dem, som avler til salg, og for dem som bare avler til eget bruk. Statsmonopol paa indførsel av korn og mel med drift av egne møller optages til eventuel gjennemføring." Det vil av hvad jeg har oplæst, fremgaa, at venstre vil arbeide for at gjøre jordbruket lønsomt, skaffe jordbruket slike kaar, at det blir lønsomt for bonden. Men det vil ikke gjøre det ved hjælp av korntold. Det er sat ind denne gang; for vi vil være færdige med det spørsmaal. Forrige gang hadde vi ogsaa dette spørsmaal oppe - da vet dere, at baade høire og landmandsforbundet hadde korntold paa sit program, den saakaldte glidetold. Det vandt ikke synderlig tilslutning dengang; men der har været arbeidet ihærdig fra landmandsforbundets side i disse tre aar, og nu synes det som den norske bonde i ikke liten utstrækning begynder at finde korntolden tiltrækkende. Det er ganske merkværdig. Det er ikke let at forstaa. For bønderne maa være opmerksom paa - derpaa kan der ikke tviles - at den norske bonde i alt overveiende utstrækning trænger at kjøpe mel - ja, selv den som har litt større gaardsbruk, kjøper gjerne mel, naar vi kommer tilbake til almindelige normale forhold igjen, vil han gjøre det. Det er det, som spørsmaalet her dreier sig om - vi taler ikke om denne tid, vi nu er oppe i; nu behøver vi ingen korntold, vi har væ ldige priser nu, og de priser er saa høie, at der er ikke tale om, at nogen tænker paa at sikre den fremover i nogen længere fremtid. Men naar vi kommer til normale tider igjen, og priserne falder, da er det spørsmaalet melder sig: Vil bonden da ha korntold? De synes nu, som om han er i ganske stor utstrækning interessert i at faa korntold. Jeg nægter ikke for, at jeg er forbauset over det. Jeg tilskriver det, og jeg tror, det er rigtig den omstændighet, at bonden er svært nationalsindet, og han mener som saa, at det er hans pligt at søke at gjøre sit yderste for at gjøre landet selvberget med hensyn til mat. Det er naturligvis en

vakker tanke, og jeg har den yderste respekt for en saadan tankegang. Nu sitter han saapas bra i det, at hvis han altid blev sittende saapas bra i det som nu, saa kunde han taale korntold; men naar vi kommer ned paa daarlige forhold igjen, som vi naturligvis gjør, naar krigen er forbi, og normale forhold indtræder, da blir det likedan som det har været før krigen, at onde og gode tider veksler, og i de tider som vi kalder onde tider, vil ikke den norske bonde kunne paata sig en saadan byrde som korntolden vilde bli for ham. Det vilde være ganske urimelig at vente eller forlange det. Og for den øvrige del av nationen, som intet producerer av korn, er tolden en absolut og let beregnelig byrde, og det er en byrde paa et omraade, som er særlig vanskelig og ømtaalelig. Man maa jo huske paa at det daglige brød spises jo av baade mænd og kvinder, i hvilken livsstilling de end er, og det spises i større utstrækning av de folk, som har liten raad, end av dem, som har god raad. Korntolden fortoner sig altsaa som en beskatning spesielt paa de mindre indtægter og paa dem, som har stor og talrik familie, og det maa da enhver skjønne, at det i og for sig er saa utiltalende - for at bruke et svært milt uttryk - at et parti som venstre ikke kan gaa med paa told paa brødkorn. Hvis der ingen raad var, og man stod ovenfor den situation at redde landet fra hungersnød, saa gjorde man det, saadan som man gjør saa meget andet. Da er der saa store hensyn som er oppe, at man maa la de mindre hensyn vike, - da blir det mindre hensyn - men saa er jo ikke tilfældet. Naar krigen er forbi og havet atter blir frit, saa kommer tilførslerne som før. Man maa jo huske paa, at der er det med tolden, at den rammer baade det indførte korn og det hjemmeavlede korn; den fordyrer baade det indførte korn og det hjemmeavlede korn. Hvis, siger jeg, der ikke er nogen anden raad, saa kunde det saa være, at man fik tænke paa det; men jeg mener, der er andre veie at gaa - vi har andre veie nu. Nu søker man at opmuntre kornavlen her i landet ved hjælp av mindstepriser, som Stortinget har slaat fast - iaar er det slaat fast for 2 aar fremover, ellers har det tidligere blit fastslaat for et aar ad gangen fremover. Det er en sikkerhet for bonden. Der er en vanskelighet ved mindstepriserne, og det er det, at det er ikke let derved at skaffe den bonde, som har liten kornavl, tilstrækkelig opmuntring - jeg erkjender det. Det er et vanskelig punkt, og kornmonopolkommisionen har søkt at komme over det ved at foreslaa en dyrkningsgodtgjørelse pr. maal kornaker. Nuvel, disse spørsmaal er endnu ikke utredet. Det vil i kommende periode vistnok bli underkastet nøiere drøftelse og nærmere utredning, paa vilken maate det skal ske, for der er enighet snart sagt inden alle partier - ialfald indenfor de borgerlige partier - om at vi maa søke at gjøre jordbruket lønsomt og ogsaa kornproduktionen lønsom. Der er enighet om det; men det er maaten, hvorpaa det skal ske, som deler partierne.

Landmandsforbundet siger ingenting om korntolden ved dette valg. Høire synes indirekte at uttale sig for korntold. Landmandsforbundets presse og mænd uttaler imidlertid saa tydelig sin sympati for korntold, at vi kan ikke betvile, at de i virkeligheten, om de kunde faa magten og indflydelsen, vistnok vil ha told paa korn - ikke nu selvfølgelig, der er ingen som vil det, men naar vi kommer ned igjen paa normale forhold.

Saa er konmonopol sat i motsætning til korntold. Det er selvfølgelig ikke rigtig. Kornmonopol i og for sig er ingen nødvendighet for at fremme landets opdyrkning og landets avl av korn. Naar venstre interesserer sig for kornmonopol, saaledes som vi nu faktisk har hat det her i landet - vi har hat kornmonopol i 2 aar - og for drift med egne møller, - det har vi ikke endnu, vi har bare én mølle, som er leiet - naar vi interesserer os for at faa kornmonopol helt gjennemført med egne møller, saa er det, fordi vi mener at det som er landets borgeres daglige brød, bør ikke være gjenstand for privat spekulation. Vi har prøvet det nok. Det var nok det vi oplevet i 1914 - det bør ikke opleves engang til. Ved nærmere at utrede det spørsmaal, saa viser det sig, at der er mange fordele forbundet med, at staten overtar hele importen og formalingen av kornet for landets indvaanere, for den brødspisende befolkning og det hele folk - der er nok dem, som spiser mel malet av sit eget korn, men størsteparten av landets befolkning spiser jo mel, som er malet paa handelsmøllerne, og det er for at vareta deres interesser at vi vil ha kornmonopol. Da vil vi kunne opnaa at faa ensartede priser, samme priser hele landet over, saaledes som vi har det nu. Enten kornet spises i Finmarken eller det spises i Kristiania, saa er prisen den samme, og det vil vi ogsaa ha for fremtiden. Der bør ikke være nogen forskjel i saa henseende paa landets borgere, enten de bor paa langt avsidesliggende steder eller de bor i befolkningscentrerne like ved møllerne. Det kan naturligvis ikke de private møllere ordne. Under konkurrencen indbyrdes maa de jo sørge for at faa den pris, som de kan opnaa, og da maa jo selvfølgelig forbrukerne betale fragten - det er jo ikke mere end rimelig. Men staten kan gjøre det. Naar staten har det hele i sin haand, saa kan den gjøre den slags ting. Der har været ytret frygt for, at monopol skulde fordyre melet. Det er naturligvis en paastand, som fuldstændig savner grundlag. Derved at der blir en, som driver baade importen og formalingen, spares der en masse utgifter, som nu gaar til disse forskjellige selskaper, som eier møllerne rundt omkring i landet en masse utgifter. Det er jo noget, som enhver vil kunne forstaa. Og det blev heller ikke da saadan, at melsækkene sendes fra Bergen til Kristiania og fra Kristiania til Bergen, at de krydser hverandre paa alle kanter, som de gjorde før krigen, og som naturligvis

fordyrer melet tilslut for den, som kjøper det. For den som har gaat ind paa dette, er der ingen tvil om at mange utgifter ville spares, om staten var eneeier eller om man, saadan som det er foreslaat av kornmonopolkommisionen, vilde ta en lignende ordning som den med Norges Bank - ikke noget aktieselskap, men indrettet paa lignende maate, en statens kornforretning, som det heter, det kan være det samme, det blir i virkeligheten statsmonopol allikevel - da vilde mange utgifter spares, som man ellers vil ha, og den væsentligste fordel kanske for brødpriserne er den, at priserne er ensartet. Naar priserne gaar op, saa følger naturligvis baade handelsmanden og bakeren øieblikkelig med; men naar priserne gaar ned, saa gaar det ikke saa fort. Erfaring viser det, og det er ikke noget rart i det. Den, som har en sæk mel, som han har kjøpt noget dyrt, ønsker ikke uten videre at tape noget, han gjør det ikke, undtagen han er nødt til det. Hvis han er nødt til det paa grund av konkurrence, saa gjør han det; men han gjør det ikke før. Men er det staten som leverer til bestemt ensartet pris, saa blir der ensartet pris ogsaa paa brødet. Det er til fordel for dem, som kjøper og spiser det.

Jeg sa at vi ikke kunde gjøre regning paa under normale forhold at skaffe os tilstrækkelig med korn her i landet. Det er en farlig vildfarelse at søke at hævde, at vi kan det. Vi har for litet jord til det. At vi kan holde hungersnøden ute med vor egen avl, det er der ikke tvil om at vi kan, ved siden av andre matvarer; men under normale forhold maa vi indføre. Den tørre, nøgterne forstand siger det, og det er let at gi nogen tal, som ogsaa beviser det. Jeg har git nogen tal før, som viser, hvor litet jord vi har i forhold til, hvad vi har i vore naboland, hvor de ikke har for meget, og jeg skal nævne et par tal til. Vi har hittil avlet ikke fuldt 150 kg. korn pr. indbygger, Sverige avler 500 kg. og Danmark 700. Her ser dere forholdet. Sverige har ondt nok for at klare sig med sine 500 kg., hvorledes kan vi da klare os med 150 eller med 250 kg.? Selv om vi kunde komme op i 250 - jeg vil ikke anse det utelukket, men det blir vel maksimum ogsaa - saa kan vi ikke klare det under normale forhold, og vi maa jo huske paa, at korn spises ikke alene av mennesker, men ogsaa av dyr.

I denne tid har vi jo ogsaa fundet andre midler ved siden av kornet, som er ganske merkelige. Cellulosen kan spises av baade mennesker og dyr. Vi bruker den ikke nu i folkehusholdningen, der leveres intet mel av statens beholdninger som indeholder cellulose; men der er gjort eksperimenter, som som viser, at det lar sig gjøre. Derimot for dyrenes vedkommende brukes det i stigende utstrækning, og det viser sig med stor fordel. Det er et merkelig produkt denne

cellulose. I Tyskland er man nu kommet saavidt, at man lager klær av cellulose. Jeg har set prøver, som har en paafaldende likhet med silke, med uld og med bomuld. Der er ikke til at se forskjel. Det er cellulose alt sammen. Jeg har set kjoletøier, jeg har set strømper, som er strikket av cellulose, de ser akkurat ut, som de var gjort av uld, og der er nu et parti her i landet, som arbeider paa at faa denne tyske opfindelse plantet over paa norsk jord. Her er ogsaa en anden opfindelse, som er gjort i denne tid. Det er ikke kommet frem til offentligheten endnu, men jeg anser det ikke nødvendig at holde det hemmelig. Det er der ikke nogen grund til. Det er at tangen, hvorav vi har uhyre masser langs vore kyster, kan prepareres og utnyttes til kreaturfor. I en ganske nær fremtid vil der nok bli anlagt fabrik for det. Det vil hjælpe paa fornøden her i landet. Jeg ser, at det har været nævnt i dagspressen, at man har fundet halm i landsmelet. Det er selvfølgelig galt. Jeg kan ikke tænke mig muligheten av, at nogen mølle indlater sig paa at blande halm i melet. Det vilde i saa fald være forbrydersk, men jeg kan ikke tænke mig muligheten av det, og staten foranlediger selvfølgelig ikke, at halm blir blandet i melet, som spises av mennesker, saa er det nogen, som indbilder sig at ha fundet halm i melet, er det en misforstaaelse at tro, at det virkelig er halm. Det kan ikke ha været halm. Det kan muligens skrive sig fra skallerne av havre, det er der en mulighet for, hvis formalingen ikke har været tilstrækkelig heldig. Det er den eneste mulighet. Men halm er det ikke.

Der indvendes mot kornmonopol, som jeg nævnte isted, forskjellige ting. Blandt andet hører man den indvending, at det er en socialistisk ordning, og derfor kan man ikke indlate sig paa den. Jeg vil nu først og fremst gjøre den bemerkning, at det er jo ikke galt alt det, socialisterne vil, saa det er for letkjøpt at si, at en ordning er socialistisk, derfor vil vi ikke ha den. Hvis en ordning er god i og for sig og tjener samfundets interesser, saa maa hvemsomhelst foreslaa en ordning. Man maa da ikke la sig skræmme av ord, og forøvrig, den slags socialistiske ordninger eller med andre ord, at staten har overtat visse dele av et lands institutioner, det er da ikke noget nyt. Postvæsenet - det vet vi jo - er en statsinstution. Der har været den tid, da private bragte posten omkring og tok betaling. Med telegrafvæsenet er det samme tilfældet. Det er statens. Der er endnu lande, hvor det er private selskaper, som befordrer telegrammerne. Telefonvæsenet er ogsaa statens her i landet, ialfald langtelefonen og for en stor del ogsaa de lokale net. Jernbanerne er jo ogsaa statens her i landet - der er enkelte lande, hvor der er statsjernbaner, men i de fleste lande er de private.

Det har vi vænnet os til, og der er ingen som siger at det er galt. Staten driver

jernbaner, telegraf, telefon og post.

Det finder man ikke socialistisk, for vi er vant til det. Det er derav det kommer. Hvis vi har hat kornmonopol nogen aar og set, hvilke gode følger det har, saa vil man naturligvis ha glemt det hele, den beskyldning om socialisme, fordi man optar en saadan forretning som det. Er en sak ønskelig av samfundsmæssige hensyn, er det ønskelig, at staten overtar en virksomhet, og er det paa det rene, at det er til gavn for samfundet, at staten gjør det, vil jeg ikke et øieblik være i tvil, at jeg vil arbeide for det, ikke et øieblik. Men det er det, som gjør forskjellen paa socialisterne og os andre, at socialisterne indbilder sig det, de tror det, at staten snart sagt kan overta al slags produktion like til bondens gaard, og det skjønner da enhver, at skal staten gi sig til at dyrke jord her i landet, blir det vist dyrt. Jeg er bange for at det ikke vil lønne sig, og størstedelen av handelsomsætningen og av haandverket og mesteparten av industrien egner sig jo slet ikke for statsdrift.

Der har været anført som en heldig følge, hvis man indførte korntold, at saa kunde man nedsætte tolden paa kasseartiklerne, paa kaffe og sukker. Ved at ta korntold skaffes staten saa store indtægter, at man kan avskaffe tolden paa kaffe og sukker. Nu er naturligvis korntolden et noksaa svigtende skattefundament. For hvis avlen vokser i landet, minker jo indførselen, og da minker jo ogsaa skatten. Men selv bortset fra den omstændighet, saa er det jo den væsentlige forskjel, at den, der bruker kaffe og sukker og betaler tolden paa disse artikler, kan til nød undvære dem og friste livet. Men man kan jo ikke friste livet uten brød, saa der er den væsentlige forskjel. Det er det som gjør ogsaa beskatningen av brødkornet saa vanskelig for enhver - forekommer det mig da - som føler ansvaret ved at være med paa avgjørelsen. Desuten har vi paa venstres program ialfald den forpligtelse, at man skal søke at nedsætte tolden paa kasseartiklerne, saa forhaabentlig vil den told bli nedsat, hvad enten vi faar korntold eller ikke.

Venstres skattepolitik.

Saa vil jeg nævne nogen ord om venstres skattepolitik. Den er ikke saa litet omstridt. Der har været paalagt meget svære skatter under denne krigsperiode, og det kan jo være noksaa menneskelig, at den, der betaler disse svære skattebeløp, ikke synes noget videre om det og klager enten høilydt eller i sit stille sind. Men naar vi har fundet det nødvendig i denne tid at gjøre det, saa er det ikke noget enestaaende fænomen. Vi var kanske noget raskere til at gjøre det, end man var i vore nabolande, Men der har man ogsaa set sig nødsaget til at gaa

til svære skattepaalæg - jeg vil ikke tale om de krigførende, hvor krigskonjunkturskatten gaar op til 85 %, vi gaar jo ikke høiere end til 35. Men naar man skal møte disse uhyre, kan jeg gjerne si, utgifter, som krigen har medført ogsaa for os, som er nøitrale, og som især dyrtiden har medført, saa var det nødvendig, hvis man ikke vilde grave landet ned i gjæld, at utskrive svære skatter, og jeg tror nok det, at de som kommer efter os, skal takke os for det at vi har forskaanet efterslægten for den svære gjældsbyrde, som nu næsten den hele civiliserte verden forøvrig maa komme til at bære og lide under i menneskealdre fremover, især de krigførende. Det er et lyspunkt av stor betydning for et land som Norge, at vi faar forholdsvis smaa byrder av vor gjældsstiftelse i denne tid. Den gjældsstiftelse, som har fundet sted, er til de sedvanlige formaal, til bygning av vore jernbaner, utbygning av fossefald og indkjøp av skog og fosse o.s.v.; det er aktiver, det er formuesgjenstande, som skaffer staten indtægter i sin tid, og naar det gjælder at lægge ut penger til foretagender, som i sin tid skaffer indtægter, saa skal man ikke være ræd. En anden sak er det at gaa med paa utgifter, som ingen indtægter gir, men kanske forøkede utgifter, og vi har jo mange av dem inden staten.

De sociale spørsmaal.

Saa har vi de sociale spørsmaal. Folkeforsikringen har nu kommet saa langt, at den blev forelagt som kongelig proposition for det storting, som nu er gaat fra hverandre. Vi ventet ikke, at stortinget skulde række at behandle det. Det er et kolossalt stort spørsmaal, og der er noksaa delte meninger om løsningen, og det er ogsaa et vidtløftig spørsmaal, saa vi ventet ikke, at stortinget vilde ta det op til endelig behandling. Men det vi nu med sikkerhet kan gaa ut fra, det er det, at i den kommende valgperiode vil folkeforsikringen bli gjennemført. Det er en sak som har staat paa dagsordenen siden 1899, saa det er et gammelt spørsmaal. Det er blit indført nu i flere lande rundt omkring i Europa, tildels ogsaa utenfor Europa, og det er sagtens noget, som vi alle forstaar, at den ting at kunne holde den nøkneste fattigdom utenfor ethvert hjem i landet det er en stor og herlig opgave, som vi maa paalægge det nuværende samfund, den nuværende tid at løse, og det forsøkes løst gjennem folkeforsikring, om jeg end gjerne skal erkjende, at især i disse tider er de pensioner, som der stilles i utsigt, meget smaa. Det er flere av kommunerne som har tat op det spørsmaal om at gi en alderdomsstøtte for de av kommunens indvaanere som trænger det. Det er en vakker tanke, som jeg synes enhver kommune som har raad til det, burde ta op. Der er mange, som har gjort det, og flere bør gjøre det. Folkeforsikringen vil ikke

gjøre den slags foranstaltninger overflødige. Især i byerne tror jeg nok, det vil vise sig, at det blir særdeles vanskelig at komme gjennem med de forholdsvis smaa og beskedne pensioner, som folkefolkeforsikringen medfører. Det er et overordentlig stort og vigtig spørsmaal som jeg ikke kan gaa nærmere ind paa, det vilde føre for vidt. Men forslaget vil bli fremlagt og forhaabentlig gjennemført. Det er gjennemførlig. Socialisterne vil ikke vite av forsikringen, de vil ha forsørgelse. De vil ha det hele landet over omtrent som nu, hvor kommunerne gjennemfører det enkeltvis. I Danmark har de hat et lignende system, men her i Norge er den væsentlige forskjel, at folkeforsikringen omfatter det hele folk. Alle, hvem man end er, saa skal han være med og betale til folkeforsikringen, og naar han har naadd en alder av 70 aar og har betalt sin præmie, saa har han ret til sin pension. Han behøver ikke at spørges, om han nyder fattigunderstøttelse eller kan greie sig selv. Naar han har naadd sin alder, saa har han ret til sin pension. Det er en væsentlig fordel. Det andet system har den ulempe ved sig, at der spørges efter trang og værdighet, og det er jo noget, som alle og enhver vet, at det er noget, som man helst vil undgaa. Der er ingen, som gjerne vil ha sine økonomiske forhold under behandling av offentlig myndighet. Der er ogsaa endel andre spørsmaal av de sociale paa vort program. I denne tid melder de sig, ser det ut til, ogsaa utenfor programmerne. Vi har, som de vet, gaat med paa en midlertidig nedsættelse av arbeidstiden, som er vedtat av stortinget ganske nylig. Det er jo en kriseforanstaltning. Men jeg lægger ikke skjul paa for mit vedkommende, at jeg har altid staat sympatisk overfor indskrænkning av arbeidstiden, og jeg tror, at det saa langt fra er til nogen skade for landets næringsliv, at man indskrænker arbeidstiden, efterhaanden gaar ned til 8 timer, at det tvertimot vil være til gavn. Jeg lægger til: forutsat da, at arbeiderne vil lægge godviljen til og utnytte tiden, ta arbeidet ikke som noget slaveri, men som en glæde. Det er jo det forfærdelig sørgelige - jeg bruker uttrykket "sørgelig" - som man undertiden ser i socialistpressen, og faar høre om, at arbeidet er slaveri. Arbeidet er da livets glæde. Hvad vilde livet være uten arbeide? La enhver tænke nøiere over det. Hvad vilde livet ha for indhold, hvis man ikke hadde arbeide? Den, som sitter i ensomt fængsel, tænker jeg faar anledning til at studere paa det at være berøvet arbeidet. Arbeidet er livets glæde, og det skulde det ogsaa være for arbeidsmanden. Jeg tror ikke en mand utretter mere paa 10 and paa 8 timer, hvis han virkelig utnytter sin kraft og intelligens, og jeg støtter min tro til erfaring.

Forbudsposten.

Saa har vi ædruelighetsposten, forbudsposten. Den har det jo staat adskillig strid om, spesielt om den brændevinslov, som nylig gik gjennem. Det hette, at de stemmeretsregler, som blev vedtat i den nye brændevinslov, som nu er lov, var umoralske, og der faldt i det hele tat sterke uttryk og ord under debatten om denne lov. Jeg vil ikke si andet om det, end at jeg tror, det er svære overdrivelser, som har været oppe i menneskenes sind under denne saks behandling. Faktisk er det, at vi har hat lignende stemmeretsregler i 24 aar, uten, at nogen har klaget over det. I 24 aar hette det, at de, som sitter hjemme, stemmer for samlaget, for, at brændevinshandelen skal vedbli, og nu heter det, at de, som sitter hjemme, de stemmer for, at brændevinshandelen skal slutte. Hvad er det nu, som er mest moralsk av de to ting? Ja, jeg vil ikke veie det paa moralitetens vegtskaal, men jeg tror, at for enhver fordomsfri mand eller kvinde maa det ialfald være utvilsomt, hvis man vil lægge det paa moralitetens vegtskaal. Man vil indvende at de gamle regler gjaldt ved avstemning over bestaaende forholde. Det er rigtig nok. Men i de fleste tilfælde var det de bestaaende samlag avstemningen gjaldt. Jeg vil ikke gjøre det. Den ordning, som vi nu har med brændevinsforbud og forbud mot de hete vine, den tilsigter vi at faa beholde ogsaa efter krigen. Det er ikke noget at lægge skjul paa, at det er hensigten, men der er gjort forbehold med hensyn til traktater, det er saa - det gjælder navnlig de hete vine av hensyn til de fiskeforbrukende lande, Spanien, Portugal og Italien. Men vi faar da ha det haab, at det skal kunne lempes paa uten at medføre nogen forstyrrelse. Saken er den, at de hete vine kan man ikke skille fra brændevin. For enhver, som erindrer, hvorledes forholdene var for nogen aar tilbake, vil huske, hvilken forfærdelig skandale det var med denne laddevinstrafik, som blev drevet i saa svær utstrækning og med saa voldsomme misbruk, og derfor kan man ikke skille det ene fra det andet. Det, som blir igjen, er de lette vine og lette ølsorter, og jeg kan ikke skjønne, det skulde være noget synderlig savn for et folk at undvære brændevin og de hete vine. Jeg er ikke avholdsmand, og jeg holder ikke paa totalforbud, det gjør jeg ikke. Jeg synes, menneskene skal faa lov til at ha nogen nydelsesmidler; men det, som jeg er med paa, det tror jeg er gjennemgaaende almindelig opfatning hos dem inden venstre, som ikke er avholdsmænd selv - de er interessert for folkets ædruelighet, og der er der opnaadd betydelige ting under denne forbudsperiode, som vi nu har hat under krigen. Vi hører fra saa mange kanter - jeg vil ikke referere det her i denne forsamling, det vilde føre for vidt, men vi hører fra mange kanter glæde specielt hos mødrene, konerne, over dette forbud, som har skapt ganske andre forhold i hjemmene, end der var før, da brændevinshandelen var fri.

Maalposten.

Om maalposten vil jeg bare nævne, at den har nu faat en form ved den sidste behandling paa sidste landsmøte, som blev vedtat enstemmig. De krav, som der sattes op med hensyn til utvikling av flere skoler som landsgymnasierne, som vi allerede har nogen av, og retten for den, som har maalet som sit almindelige maalføre, til at kunne delta i baade fagskoler og andre skolers undervisning med sit sprog, er ikke mere end ret og billig. Det er bare forbausende, at der først iaar, kan man si, eller ifjor er kommet krav fra vore landbruksskoler om, at de maa ogsaa kunne faa skolebøker paa landsmaal. Det har de ikke, det har de ikke hat i al denne tid i landbruksskolerne, bøker paa landsmaal. Det skal de faa nu, det er ikke mere end ret, at de faar det, hvis de ønsker det. Paa landbrukshøiskolen har vi faat bevilgning til maalkursus for de kandidater, som ønsker det, og det vil bli sat igang. Forresten har for første gang maalposten faat et led, som jeg vil fæste opmerksomheten ved, og som har den største betydning. Det heter: "Samtidig bør man fremme al national utvikling, som fører frem til et samnorsk maal". Derom er altsaa alle enige, ogsaa maalmændene, at vi maa søke at naa frem til ett sprog her i landet, et samnorsk maal, og det krav tror jeg nok, at den store mængde av landets befolkning og vælgere vil slutte sig om, at vi søker at stræve hen mot et samnorsk maal. Vi har endel erindringer fra dansketiden. Vi mistet vore sprog - det bør vi ikke glemme - under dansketiden, da reformationen blev indført. Da mistet vi vort sprog, det tror jeg enhver med vaaken nationalfølelse burde være med at rette paa.

Valgordningen.

Jeg har nu gjennemgaat de vigtigste poster paa programmet. Jeg vil dog nævne, at der tilslut er anført en uttalelse med hensyn til forbedringer ved den nuværende valgordning. Det er jo et spørsmaal, som interesserer svært mange, og naar man ser, hvorledes repræsentationen i Stortinget er fordelt mellem partierne, saa faar det nok erkjendes, at den nuværende valgordning bringer meget mangelfulde resultater. Jeg skal gi nogen tal. Venstre hadde ved forrige valg 204 000 stemmer og fik 74 repræsentanter; arbeiderdemokraterne hadde 26 000 stemmer og fik 6; socialisterne hadde 198 000 stemmer og fik 19 - de hadde næsten likesaa mange stemmer som venstre, men fik ikke engang tredjeparten av repræsentanterne. Høire hadde 179 000 stemmer og fik 21 - det er ikke fuldt saa galt, men det er ikke meget bedre, saa det faar jo nok erkjendes, at det er ikke ugrundet, at der er misnøie med den valgordning, som vi nu har. Det er særdeles

vanskelig at finde en valgordning, som gir repræsentanter i nationalforsamlingen i forhold til vælgernes styrke. Det er praktisk talt ugjørlig. For at kunne indføre det, maatte man tænke sig, at man gjorde hele landet til én valgkreds, og at hver vælger stemte paa 123 repræsentanter. Da vilde man kunne faa det, da vilde man kunne faa det som i kommunen, hvor man vælger med forholdstalsvalg; da vilde man kunne faa en repræsentation helt forholdsmæssig. Men det er naturligvis umulig. Man maa nok ha sine forskjellige valgkredser - især i et land som vort er nok det nødvendig, - men at man kan finde former, som er mere overensstemmende med, hvad det er berettiget at kræve av en valgordning, det tror jeg. I Danmark har man nylig prøvet en. Første valg blev avholdt iaar. Der har de en ganske eiendommelig valgordning. De har et vist antal pladser, som stilles til disposition for de partier eller det parti, som faar altfor litet repræsentanter efter sit stemmetal. Det er prøvet iaar, og det ser ut til at gaa ganske bra. I Sverige har de forholdstalsvalg. Der er meget, som taler for forholdstalsvalg. Der er den store vanskelighet her i Norge, at vi har den saakaldte bondeparagraf, som bønderne naturligvis nødig gir slip paa. Den blev i sin tid - i 1814 - indført for at beskytte byerne. Det staar nemlig, at to tredjedele av repræsentanterne skal være fra landdistrikterne. Dengang hadde man i byerne paa langt nær en tredjedel, saa det var en ret for byerne at faa en tredjedel. Nu begynder forholdet at forandres. Byerne vokser stadig væk, de har endnu ikke opnaadd tredjedelen; men de er meget nær ved det nu, og det vil vistnok gaa her som i andre land, at byerne vokser paa landdistrikternes bekostning. Men bønderne gir nødig slip paa bondeparagraffen, det kan man være ganske viss paa, og da staar den vanskelighet, at man kan ikke slaa sammen en by og et landdistrikt. Det gjøres i Sverige. Da er det forholdsvis let at faa saapas store kredser, at man kan faa forholdstalsvalg. Men der sitter en kommission, som blev opnævnt av Stortinget ifjor, og arbeider med dette spørsmaal - vi faar jo se, naar denne kommission kommer med sine forslag, hvad der da kan komme ut av det; men jeg tror, der maa siges at være fuld enighet, om, at den nuværende valgordning er mangelfuld og bør rettes paa.

De andre partier.

Jeg kommer nu til de andre partier. De andre partier vil jeg ikke uttale mig i større utstrækning om. At vi i det hele tat har partier, det viser bare, at vi bor i et land, som er friskt, og som har en befolkning, som vil noget. Alle mennesker kan jo da ikke være like, saa de maa ha lov til at ha forskjellige meninger om de forskjellige ting - ogsaa om samfundsspørsmaal - og vi er forpligtet til at tro, vi

maa gaa ut fra - jeg gjør det gjerne for mit vedkommende - at der bak de andre partier, selv om de er endog kommet saa langt, at de er syndikalistiske, ligger ideale krav og en ærlig overbevisning. Jeg gaar saa langt - jeg tror det. Men derav følger naturligvis ikke, at det vilde være til samfundets eller landets fordel, om et saadant parti fik magten og ledelsen. Men selv om saa er, at de andre partiers mænd har en ærlig overbevisning, naar vi mener, at den overbevisning og den sak, det parti forfegter, er til landets skade, saa søker vi at bekjæmpe det. Saa gjør vi, alle partierne indbyrdes, og det er det, som betegner valgkampen. Høire har ikke gjort saa meget av valgkampen endnu - jeg vet ikke, om det kommer til at gjøre mere siden. Paa Stortinget har det nærmest indskrænket sig til at kritisere, som oppositionspartierne pleier at gjøre, og det er der ikke noget galt i, især naar det er en positiv kritik, som der kommer noget godt av. Dernæst motsatte det sig indkjøp av de svære kisfelter i Grong og likesaa indkjøp av Glomfjorden, og det gjorde motstand mot skogindkjøp. Dette synes jeg er litt underlig. Det het, at det var finansielle bekymringer, som var grunden. Venstre hævdet den gang, som jeg nævnte her i løpet av mit foredrag, at naar det gjælder utlæg til eiendomsanskaffelser, som kan skaffe indtægter til staten og dermed til hele samfundet, saa skal man ikke være ræd for utlæg, man maa ikke da være ræd for utlæg, og den slags ting var der netop spørsmaal om nu. Glomfjorden kunde man regne sig til, naar man fik leiet ut al kraften, vilde gi en nettoindtægt paa 2 1/2 à 3 millioner kroner for statskassen, og der skulde da være god grund til at tilegne sig en saadan forretning. Vi har altfor litet. Vort statsbudget er mere basert paa skatter end egentlig ønskelig er. Flere andre land, f. eks. Sverige og Tyskland, har meget flere statsindtægter av statseiendomme end vi har her i landet.

Landmandsforbundet.

Saa har vi Landmandsforbundet, som optrær mere høilydt iaar end nogensinde. Det kan efter sine love ikke optræde som politisk parti; men det ser forresten ut til, at det vil gjøre det iaar, selv om det er stridende mot lovene. Imidlertid søker det at faa alliance, og navnlig søker det at faa venstre. Det har vi i ledelsen advart mot - vi ser naturligvis gjerne, at Landmandsforbundets mænd stemmer paa venstres kandidater, det ser vi gjerne: men hvis de forlanger av venstres kandidater, at de skal avsverge vigtige programposter paa venstres program, saa kan vi ikke være med paa det; da maa vi bestemt advare mot det, og det er det, som Landmandsforbundet gjerne kræver. Naar det kræver f. eks., at den repræsentant, som skal vælges, ikke maa ta standpunkt mot korntolden, saa kan

vi ikke billige det. Venstre har bestemt med overvældende flertal paa begge landsmøter, at vi vil ta standpunkt mot korntolden - brødkorntolden altsaa - og der er ingen vei forbi det spørsmaal. Vi faar holde paa det, selv om vi taper paa det - det kan gjerne være, vi gjør det, jeg vil slet ikke anse det utelukket, at Landmandsforbundet kan faa nogen repræsentanter iaar ind i Stortinget. I Sverige hadde man en lignende bevægelse - det er noksaa længe siden, det er en 30 aar siden - der hadde man et landtmannaparti, som var temmelig mægtig; men det er død helt væk, og at det gaar samme vei her, det er jeg ikke et øieblik i tvil om. Bønderne behøver ikke noget specielt parti, for baade høire og venstre staar i sin politik likeverfor bønderne meget sympatisk. Jeg tror ikke, det er nogen grund for bønderne til at klage over den politik, som er ført fra Stortingets side, naar der har været reist krav likeoverfor statsmagterne. Der kan ikke være nogen rimelig grund til at klage over det, og der har heller ikke været gjort det, saavidt jeg vet.

Med hensyn til kornmonopolspørsmaalet staar det saadan for venstres vedkommende, at det er ikke forbindende. Det er ikke forbindende for nogen repræsentant. Ingen repræsentant av venstre er forpligtet til at stemme for kornmonopol. Det spørsmaal skal nærmere utredes, og der maa venstres repræsentanter staa frit. Men der kræver Landmandsforbundet, at repræsentanterne skal forpligte sig til at stemme mot kornmonopol eller ialfald ikke for det i kommende periode, saa ogsaa der kommer venstres og Landmandsforbundets programmer i strid med hinanden. Jeg ser mig ikke istand til at komme over den vanskelighet - jeg vil ialfald ikke anbefale det. Det er bedre, at vi taper nogen valgkredser end at vi faar uklare linjer. Landmandsforbundet selv har ikke nogen god fortid. Jeg har nærmest den mening, hvilket vil bli bestridt, det vet jeg, at Landmandsforbundet efterhaanden vil gli over til et konservativt parti. Det er konservativt i sit væsen.

Jeg var med at stifte Landmandsforbundet og var med som medlem helt til forrige valg, da jeg paa grund av korntolden saa mig nødt til at gaa ut; men der har altid været oppe sterke tendenser i konservativ retning. Jeg skal nevne et par eksempler, som enhver skjønner; for det er ting, som jo enhver i denne tid interesserer sig for. I 1909 hadde vi oppe de store koncessionslove, og da vet dere, at kampen stod om hjemfaldsretten, og der var voldsom motstand fra høires side mot hjemfaldsretten. Det var et ran, det var at ta eiendomsretten fra folk, het det. Da sendte Landmandsforbundet ved sit styre - det var meget mot mit ønske, jeg søkte at avverge det, for jeg var medlem av bestyrelsen for

Landmandsforbundet, og samtidig var jeg regjeringens chef, saa det var jo noksaa nærgaaende - men Landmandsforbundet sendte en forestilling til Stortinget og advarte mot hjemfaldsretten; for det vilde være et indgrep i eiendomsretten. Nu, jeg sætter, at Stortinget vilde fulgt dette raad, hvorledes hadde det da set ut her i landet? Jo, da hadde vi ingen vandfald hat, som vilde bli statens om endel aar, saadan som vi nu har. Vi har en række vandfald, som tilfalder staten i sin tid. Og saa var der et andet spørsmaal, som nu er av noksaa stor interesse i denne tid, nemlig skogkoncessionspolitikken. Den lov var ogsaa under forberedelse. Der optræder Landmandsforbundet og advarer mot, at skogkoncessionsgrænsen sættes lavere end 500 hektar. Nu nævner jeg bare i forbigaaende, at det er en meget almindelig ting, at herredsstyrene ber om at faa sat denne grænse ned til 10 hektar. Dengang advarte Landmandsforbundet mot at gaa længer ned end til 500, og det advarte ogsaa mot kommunernes forkjøpsret til skog. De mange kommuner, som ved hjælp av forkjøpsretten har skaffet sig skog i denne tid, tænker jeg ikke vilde ha været videre taknemlig om Landmandsforbundet hadde faat gjennem sin mening ved den leilighet. Men saa var forholdet. Derfor tror jeg, at det blir saa med Landmandsforbundet, at det glider over i konservativ retning omtrent som det frisindede venstre. Det er jo ikke gammelt - det var jo like efter 1905 vi fik det parti, og efter nogen tids forløp falder det bort.

Socialisterne.

Men hensyn til socialisterne saa er det parti delt, som man vet, i to meget forskjellige leire. Den ene, de saakaldte gamle-socialister, er parlamentikere, de hævder, at de vil erobre ledelsen her i landet ved hjælp av stemmeseddelen; naar de faar flertal i stortinget, har de krav paa ledelsen, og det har de ret i; det er deres parlamentariske ret, som ikke vil bli bestridt fra nogen. Men saa har vi i denne retning venstre inden socialisterne, ogsaa syndikalisterne, som ikke vil vente paa dette. De vil ikke vente, til de kan erhverve flertal blandt vælgerne eller i stortinget - der maa flertallet komme - de siger aapent, at de vil erobre magten ved revolution, de vil omstyrte det nuværende samfund ved revolution, med vold og magt. Vi har jo nærliggende eksempler paa, hvorledes det gaar for sig da. Vi har jo Rusland, hvor de har gjort det eksperiment, og hvorledes har det gaat? Jo, det mægtige Rusland, som hadde et verdensherredømme, kan man si, det mægtige Rusland ligger oversvømmet av fiender. En meget stor del av landet er under fiendens kommando, og i resten er der hungernød og pest. Det er syndikalismen, bolsjevikismens frugter! Der dør tusindvis av mennesker av

hungersnød i denne tid. Det er forfærdelige tilstande. Er det den slags, som syndikalisterne vil skape her i landet? Ja - det blev vist ikke bedre, hvis de skulde raade. For det er det, som man maa huske paa, at i ethvert samfund, som skal leve en menneskeværdig tilværelse, maa samfundets borgere være forpligtet til at underkaste sig lov og orden. De maa underkaste sig lov og orden, selvgivne love, ingen kan faa lov til at gjøre som han vil. Men det er det, som syndikalisterne vil. De vil ikke respektere hverken lov eller orden, og det er det, som de ikke vil gjøre i Rusland nu. Ingen vil arbeide. Hvorfor skulde de arbeide? De er frie! Og saa ligger jorden og blir ikke dyrket, og saa er det som det er. Nu foran valget søker socialisterne at holde sammen, jeg kan godt forstaa det; men jeg kan ikke godt forstaa de vælgere nu, som gir sin stemme til socialisterne, men det er vist mange som gjør det. Det er altid taknemlig at være i opposition og sitte uten ansvar og klage og spekulere i misnøie, og det er jo rimelig, at her i denne tid tænker ikke disse samme paa, hvilken konsekvens der følger av deres stemmesedler. Jeg tror ikke, det er saa svært mange av landets borgere som vil ha russiske tilstande her i landet, det maa jeg rent ut si, at jeg ikke tror. For daglig brød og det vi trænger til det daglige liv, det vil hvert menneske ha, og man finder det er et rimelig, menneskelig krav. Men det faar de sandelig ikke i en syndikalistisk stat - det har vi beviser for til overflod. Og det heter jo i deres regler, at de er forpligtet til ved voteringen i Stortinget at lystre hovedstyrets anordninger. Hvorledes det vil gaa, da hovedstyret jo nu tilhører denne venstre retning inden socialismen, det faar jeg overlate til socialisterne selv at avgjøre. Jeg tror ikke det arbeide maa bli ganske let.

Ja, mine damer og herrer, jeg maa anbefale, at vælgerne flokker sig om venstre ved dette valg som før. Der er nok mange delte meninger, hører jeg, og det er der ikke noget rart i, det vil der jo altid være, og saa faar da vælgerne lægge sin stemmeseddel der, de vil og finder det er ret og rigtig; men jeg vil bede lagt merke til det, at venstre har hat ledelsen i et halvt hundrede aar her i landet. Det, som er gjennemført under sterk motstand fra de andre partier, navnlig høire, men tildels ogsaa socialisterne, sykeforsikringen f. eks. - der gjorde jo socialisterne sterk motstand - den tror jeg, at folk er noksaa godt fornøiet med nu, naar de har faat den; men saa er det ogsaa med saa mange andre vigtige ting, som alle partier nu erkjender for at være vigtige, folkestyre, stemmeretsutvidelse og nu senest koncessionslovgivningen - det er altsammen ting, som er optat av venstre og gjennemført av venstre under voldsom motstand. Jeg skal erkjende og med glæde erkjende, at det ser ut, som motstanden ialfald nu sidst ved koncessionslovgivningen gav sig uventet hurtig. Det kom op i 1906. I 1909 var

der voldsom kamp om det. I 1912 kan vi gjerne si kampen var forbi, og i 1915 blev det ikke nævnt, saa det, at en saadan stor sak kan trænge gjennem folket paa saa kort tid, det maa jeg si er stort. Men hvis venstrepartiet skal vente at ha den ledende stilling her i landet, maa det altid holde sig frisk og være mottagelig for nye ideer; for samfundet staar ikke stille, det gaar frem ustanselig, nye ting kommer op, og et vaakent, liberalt parti som venstre har været hittil og maa bli, dersom det vil holde sin stilling, det maa ta det nye op, og gjør det det, saa tænker jeg, at vi faar lov til at gaa ut fra, at venstre nu i aarene ut gjennem vil beholde sin ledende stilling her i landet, og har det været til gagn for Norge før, saa maa jeg si, jeg ogsaa tror, at det blir til gagn for landet herefter.

Kilde
Foredrag i Skien 25. august 1918. Norges venstreforenings skrifter nr. 10, 1918

Emneoversigt
Foredrag, Første verdenskrig, Jordbruk, Kommunisme, Konsesjonslovgivning, Korn, Skatt, Utenrikspolitikk, Venstre

URI
https://www.virksommeord.no/tale/venstres-program